Lakatos Artur
1968 – baloldali szemmel

Balázs Eszter, Földes György, Konok Péter (szerk.): A moderntől a posztmodernig: 1968. Tanulmányok

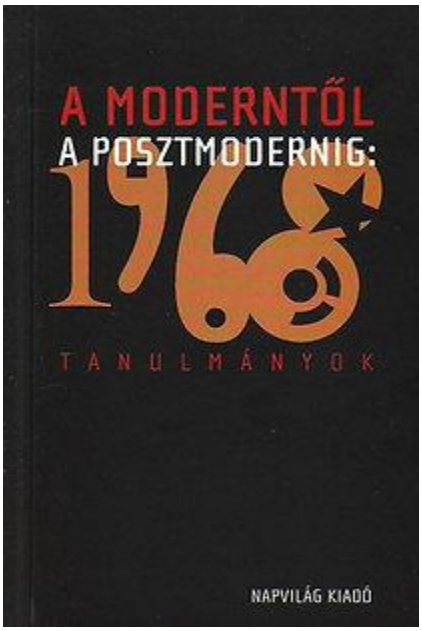

1968 két szempontból is jelentős évnek számít a 20. század utolsó harmadának kezdetén. Egyrészt azért, mert a nyugat-európai baloldal történetében vízválasztó, a fiatal értelmiség lázadásának az éve, amit nem is annyira az elnyomás szikrája robbantott ki, hanem inkább az ideálok mentén történő spontán értelmiségi lázadáshullám. Másrészt azért, mert 1968 Kelet-Európában a prágai tavaszt jelenti, a mindenható kelet-európai kommunista rendszer elleni lázadást, amely nem a rendszer ideológiai ellenségeitől, hanem annak reformereitől származott.

Könyvtárnyi 1968 szakirodalma. Csak néhány fontosabb könyv a nemzetközi termésből: Carole Fink – Philippe Gassert – Detlef Junker (szerk.): *1968. The World Transformed*. Cambridge University Press, 1998.; Mark Kurlansky: *1968. The Year that Rocked the World.* Random House Publishing, 2005.; Michael T. Kaufman: *1968.* A New York Times Book, Roaring Brook Press, 2009.; Diane McWhorter: *A Dream of Freedom. The Civil Rights Movement from 1954 to 1968.* Scholastic Press, 2004. A magyar nyelvű szakirodalom újabb terméséből pedig figyelemre méltók a következő művek: Norbert Frei: *1968. Diáklázadások és globális tiltakozás.* Corvina Kiadó, 2008.; Krausz Tamás – Bartha Eszter (szerk.): *1968. Kelet-Európa és a világ.* L'Harmattan Kiadó, 2009.; Popély Árpád: *1968 és a csehszlovákiai magyarság.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

Köztudott, hogy a budapesti Politikatörténeti Intézet munkatársainak nagy része elkötelezett a baloldali politikai értékrend irányába, és ez érződik a recenziónk témájául választott tanulmánykötetben is, amely magán hordozza a panegirikon műfajának főbb jellegzetességeit: gyakran mitizál, nem hangsúlyoz ki igazán olyan jelenségeket, a nagyobb horderejű eseményeknek olyan részleteit, amelyekből esetleg valamivel árnyaltabb, vagy pedig éppenséggel negatív színben tüntethetnék fel az 1968-as társadalmi forrongásokat. Ugyanakkor valós történelmi eseményeket, helyzeteket ismertet, ötven év perspektívájából való visszatekintéssel: azokat az eseményeket, folyamatokat, amelyek 1968-ban Európa-szerte lejátszódtak. És teszi mindezt a 21. századi magyarországi baloldal ideológiai szemüvegén keresztül.

A több mint két és félszáz oldalas kötet összesen nyolc tanulmányt tartalmaz, amelyek a maguk során alfejezetekre oszlanak. Minden szerző egy tanulmányt publikál ebben a kötetben, a szerzők (megjelenési sorrend-

ben): Földes György, Balázs Eszter, Danielle Tartakowsky, Konok Péter, Ignácz Ádám, Papp Réka Kinga, Stőhr Lóránt, Kende Tamás. Mindegyik munkatémája más, de ugyanakkor azonos is: az 1968-as év változásait mutatja be a szerző értelmezései alapján.

Földes György indító tanulmánya a *Kettős tükör: 1968–2008* a legáltalánosabb, ugyanakkor a legátfogóbb valamennyi közül. 1968 problémáját a nyugati baloldal tevékenysége, elsősorban pedig a párizsi diáklázadások szempontjából vizsgálja meg, valamint azt elemzi, hogy milyen hatást gyakorolt e jelenség a kor eszmei és kulturális irányzataira. A gyakorlatilag indító tanulmányként is funkcionáló írás igazán átfogó elemzést, rendszerében komplex értelmezést nyújt az 1968-as évhez kapcsolódó társadalmi és politikai jelenségekről. Földes a tanulmány bevezetőjében elsősorban a nemzedékváltás társadalmi jelenségére, a nyugati fiatalság kollektív életmódváltozás iránti igényét igyekszik kiemelni, talán túlontúl is hangsúlyozza azt, hogy ugyanakkor az oly gyakran mitizált baloldali társadalmi egység nem is létezett igazából, és ha igen, akkor nem a kollektív tudat szintjén. Más dolog hogy volt-e stratégiájuk, volt-e olyan szervezetük a lázadóknak, amely képes a hatalom tényleges megdöntésére összpontosítani energiáját, hogy adva voltak-e egyáltalán a feltételek a lázadás forradalommá fejlesztéséhez? Miért nem állt teljes mellszélességgel a diákmozgalom mellé a munkásság, a kommunista párt, a szakszervezet? – Kérdezi „költői módon" a szerző. A továbbiakban is elsősorban a nyugati diáklázadások tükrében, illetve ennek baloldali eszmeiségét kihangsúlyozva tárgyalja-elemzi, mutatja be 1968 problematikáját, a különböző marxista és nem-marxista eszmei áramlatok hatását, valamint az eszmeiség és társadalmi valóságok gyakran párhuzamos voltát is. *Az, hogy az ipari munkásság beemelődött a polgári társadalomba, létbiztonsághoz jutott, kielégíthette alapszükségleteit, nem maradt hatás nélkül. Más ugyanis a helyzet, ha mindehhez- a bővülő fogyasztás lehetőségéhez, az állampolgári lét alkotóelemeihez az adott viszonyok között- forradalom nélkül is hozzá lehet jutni. Más lesz a társadalmi közérzet, ha évtizedeken át nincs olyan gazdasági válság, amely tömegessé tenné a társadalmi elégedetlenséget. Ekkor azoknak is le kell vonniuk a politikai következtetéseket, vagyis változtatniuk kell stratégiájukon, taktikájukon, akik a bajok igazi okát magában a rendszerben látják, amennyiben nem akarnak teljesen elszigetelődni a társadalomtól vagy a politikai élet szélére sodródva marginálissá válni.* – Fogalmazza meg gondolatait a szerző. A magyar vonatkozásokat röviden, pár oldalas alfejezetben ismerteti Földes, következtetéseiben az 1968-as évet „atipikus" felkelésként értelmezi, valamint nem mulasztja el azt a lehetőséget, hogy aktualitást adván írásának, párhuzamot vonjon napjaink eseményei és az 1968-as hullám között. A részletekbe nem igazán „megy bele", a jegyzetapparátus hatalmas olvasottságról tesz tanúbizonyságot.

A következő tanulmány szerzője Balázs Eszter, címe pedig: *Az értelmiségi szerepminta és funkció átértelmezése Franciaországban 1960 és 1975 között. Sartre-tól Foucault-ig.* Ez a Földesénél jóval rövidebb tanulmány specifikus témára koncentrál, elsősorban keresztmetszetet nyújt a hatvanas évek francia értelmiségéről, különösen a baloldali eszméktől áthatott egyetemi értelmiségről, olyan kortárs témák és jelenségek tükrében mint az avantgárd művészet vagy a kommunizmus egzotikus modelljei (Kuba, Kína, Vietnam). Rövid, de sikerült képet vázol fel az 1968-as párizsi diáklázadásokról, teszi ezt

azonban politikai-ideológiai háttér és a tulajdonképpeni események bemutatásának perspektíváiban. Maga a szerző jól ismeri az események lefolyását, hivatkozásai között megtalálhatóak mind a saját témába vágó publikációi, mind az eredeti forrásokra és az angolszász szakirodalomra történő utalások.

Maguknak a tüntetéseknek a bemutatása Danielle Tartakowsky írásában történik, aki az egyetlen nem magyar szerző a kötetben.

Az első három tanulmány talán ott kelt hiányérzetet, hogy túlságosan a tüntetések politikai aspektusaira koncentrálnak, és nem térnek ki megfelelő mértékben a társadalmi háttér fontosságára.

Ha az első három tanulmány elsősorban a párizsi események felé tekint, a következők már témát váltanak, más közegben, ugyanazokkal a módszerekkel vizsgálják az 1968-as év jelentőségét. Konok Péter írásában, mely *A reformizmus forró nyara. A szociáldemokrácia hatvannyolca* címet viseli, az 1968-as évnek a nyugat-európai szociáldemokrata politikai irányzatra gyakorolt hatását tárgyalja a nyugatnémet és francia szociáldemokrata gondolkodás tükrében. Szakmai szempontból kiváló Ignácz Ádám tanulmánya is, amely új perspektívát rendel a hatvanas évek művészetéhez – vagy ahogy ő nevezi – ellenművészetéhez, az akkori fiatal korosztálynak a képzőművészet és zene terén lecsapódó lázadásáról ír, ez utóbbira példaként hozva a beat zene mint az avantgárd zene örököse problémáját.

Papp Réka Kinga tanulmánya akár a feminista történetírás műfajába is beilleszkedhetne, hiszen a *Megőrizve megszüntetni: Prada Meinhof. Forradalmi esztétika és vizuális recepció* című írás a nyugatnémet szélsőbal terroristájának, Ulrike Meinhofnak a portréját tartalmazza, új megvilágításba helyezve bizonyos tényeket − például Meinhof viszonyát Andreas Baader szűkebb környezetével, valamint polgári származásának megítélését „elvtársai", harcostársai körében. Ugyan-akkor ez a tanulmány is túlmutat Ulrike Meinhof személyiségén, sőt a RAF önfeloszlatásán is, a Prada Meinhof társadalmi jelenséget vizsgálva, elvezetvén ezt egészen a 2001-es év szeptemberéig, amikor is a WTC elleni terrortámadás fordulópontot jelentett a klasszikus nyugat-európai baloldali terrorszimpatizánsok hozzáállásában.

Az eddig felsoroltakon kívül még két igen érdekes tanulmányt tartalmaz a kötet. Stőhr Lóránt tanulmánya egy, a jövőre nézve egyre fontosabb területet tárgyal. *A lázadó filmtől a papák mozijáig. A hatvanas évek baloldali mozgalmai a film tükrében* filmtörténeti érdekeltségű munka, amely kimondottan a filmművészet szempontjából közelíti meg a szociális érzékenységű nyugati alkotóművészek munkásságát. Talán ez az egyetlen olyan tanulmány az egész kötetben, amely nem annyira témák, mint kronologikus időrend szerint tárgyalja az általa felvetett témát, eszerint osztva szövegét három alegységre: „ A politikai modernizmus radikális korszaka a filmekben (1967–1971)", „Az átmenet évei: a hetvenes évek (1972–1981)", valamint „ a múlttá vált 68" címűekre.

A sorozatot Kende Tamás írása zárja, amelyet a 60. évet töltött Tamás Gáspár Miklósnak dedikál, és sokat sugalló címe a következő: *Hatvannyolcas új és régi baloldal Kelet-Európában*. Gyakorlatilag ez a kötetnek az a része, amely a tulajdon-képpeni csehszlovák 1968-ról szól, valamint elemzi az akkori és későbbi közép-európai baloldali értelmiségnek mint közösségnek az attitűdjét, különös tekintettel a cseh és a lengyel baloldalra, illetve újbaloldalra, röviden szól arról is, hogy a csehszlovákiai forradalmi ese-

mények milyen hatással voltak a nemzetközi kapcsolatokra, legfőképpen a keleti blokkon belül a Szovjetunió külpolitikájára.

A kötet szerkesztői valószínűleg két lehetőség között ingadoztak azt illetően, hogy milyen stílusban szerkesszék meg évfordulós, emlékkönyv jellegű tanulmány-kötetüket: a szigorúbb, akadémikus jellegű, szakmai szabályokat betartó történelemkönyv modelljét kövessék, vagy pedig inkább egy irodalmi motívumokkal is átszőtt, interdiszciplináris, de ugyanakkor esszé jellegű összefoglalót adjanak ki. Végül is úgy tűnik, az utóbbi lehetőséget választották. (A kötet nem rendelkezik betűrendes tárgy- és névmutatóval, bibliográfiai függelékkel, stb. Ez azonban nem von le az írások értékéből.)

Végül is elmondható, hogy a kötet merész, egyedi kezdeményezés. A szerkesztők azon célját, hogy emléket állítsanak az ezerkilencszázhatvannyolcas évnek, vala-mint rámutassanak arra, mennyire komplex és összetett jelenség az európai baloldal, a kötet elérte. Különösen érdekes és egyedi megközelítés, hogy az eseményeket, jelenségeket nem a „nagy", hivatalos politika, hanem a politikával eszmei szinten foglalkozó, értékrendjüket az elmélet és elvont elvek szintjén kinyilvánító értelmiségiek, elitek perspektívájából igyekeztek megközelíteni, szemlélni, azoknak a társadalomtudományok terén dolgozó magyar értelmiségieknek a szemszögéből, akik számára 1968 mítosz, a társadalmi megújulás lehetőségének, a konstruktív szándékú lázadásnak a mítosza, az a pont, ahol az értelmiségi változtatniakarás a fiatalos lendülettel találkozik. Számukra a nyugat-európai események egyfajta varázserővel, többletüzenettel, abszolút pozitív tartalommal rendelkeztek. És külön varázsuk az, hogy a kommunista tömbben is megvolt a megfelelő párhuzam – a csehszlovák példa révén – természetesen különbségekkel. Hiszen míg Nyugat-Európában egy bizonyos társadalmilag középszintet képviselő értelmiségi réteg spontán megnyilvánulásai, illetve önszerveződése képviseli a mozgatórugót, Csehszlovákiában az állampárt felelős pozíciókban megtalálható reformorientált káderei-nek tettei generálják azt az eseményt, amelyet mi utólag prágai tavasznak nevezünk. Ugyanakkor több állításukat is – ha más szemszögből nézzük, más megközelítésből tárgyaljuk – lehet vitatni, cáfolni. Ez azonban a kortárs jelenségekről szóló társadalom-történetírásnak szükségszerű velejárója.

Balázs Eszter, Földes György, Konok Péter (szerk.): ***A moderntől a posztmodernig: 1968.*** *Tanulmányok.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 264 oldal. ISBN: 9789639697393